

SCALA PARADISI

АКАДЕМИКУ ДИМИТРИЈУ БОГДАНОВИЋУ
У СПОМЕН

СЛОВЕНСКИ И СРПСКИ СРЕДЊИ ВЕК
Књига 1

ACADEMIA SCIENTIARUM ET ARTIUM SERBICA

SECTIO GLOTTOLOGICA ET LITTERARIA

COLLEGIUM PALAEOSLAVICUM
SLAVICA ET SERBICA MEDIAEVALIA

Volumen I

SCALA PARADISI
SCRIPTA IN MEMORIAM
DEMETRII BOGDANOVIĆ VIRI ACADEMICI
1986–2016

Acceptum in Sectionis glottologicae et litterariae conventu vi, die xxvi mensis
Iunii, anno mmxviii, auctoribus Jasmina Grković-Major, Academiae socia
ordinaria et Anatolij Arkadjevič Turilov, Academiae socio extraneo

Redactores

Anatolij Arkadjevič Turilov, Academiae socius extraneus, Tatjana Subotin-Golubović,
univ. profestrix, Irena Špadijer, univ. profestrix, Nataša Dragin, univ. profestrix,
mag. Dušica Grbić et Katarina Mano-Zisi

BELGRADI
MMXVIII

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ

ОДЕЉЕЊЕ ЈЕЗИКА И КЊИЖЕВНОСТИ

СТАРΟΣЛОВЕНСКИ ОДБОР
СЛОВЕНСКИ И СРПСКИ СРЕДЊИ ВЕК

Књига 1

SCALA PARADISI

АКАДЕМИКУ ДИМИТРИЈУ БОГДАНОВИЋУ
У СПОМЕН
1986–2016

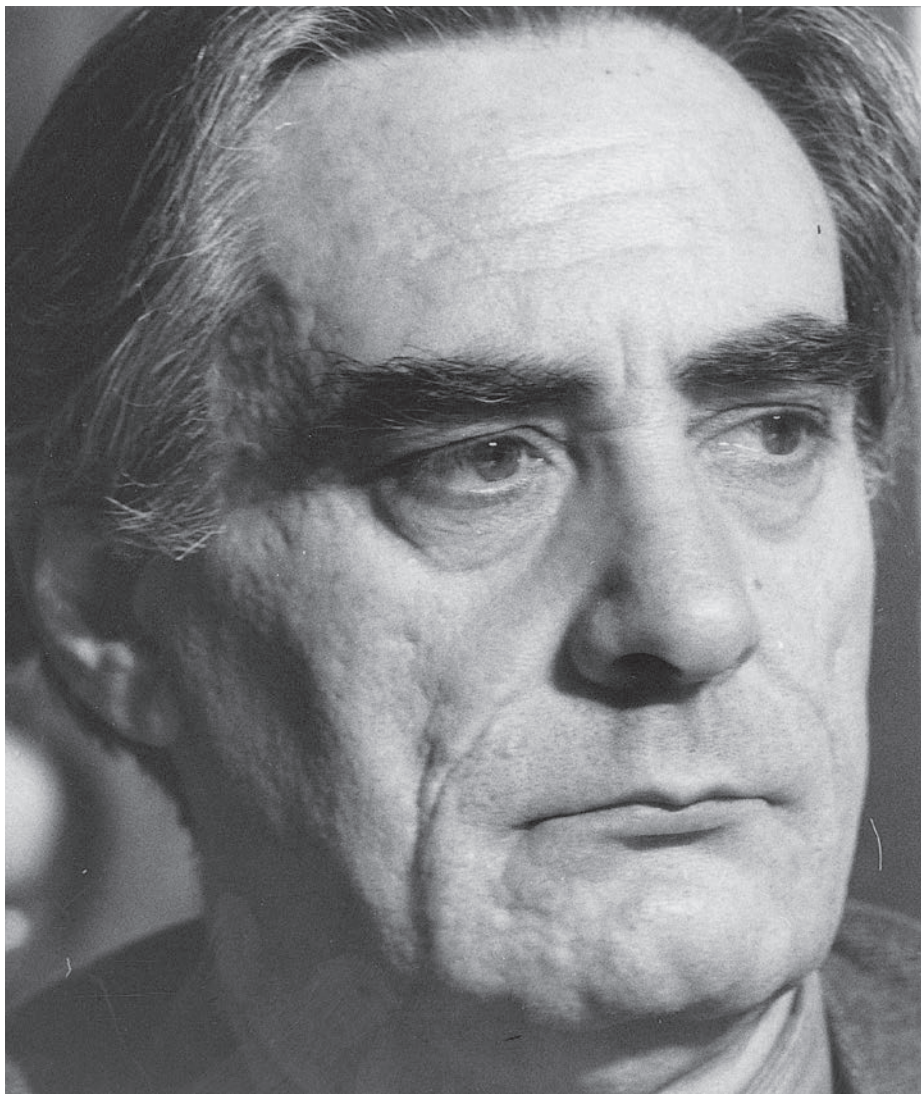
Примљено на VI скупу Одељења језика и књижевности, од 26. јуна
2018. године, на основу реферата академика Јасмине Грковић-Мејџор
и иностраног члана Анатолија Аркадјевича Турилова

Уредници

Анатолиј Аркадјевич Турилов, инострани члан САНУ, проф. др Татјана
Суботин-Голубовић, проф. др Ирена Шпадијер, проф. др Наташа Драгин,
мр Душица Грбић и Катарина Мано-Зиси

БЕОГРАД
2018

Luigi Forgasoli

Димитрије Богдановић (из породичне архиве)

УВОДНА РЕЧ

Академик Димитрије Богдановић (1930–1986), по образовању теолог и правник, оставио је својим делом блистави траг у српској медијевистици. Био је свестрани проучавалац српске средњовековне духовне културе и књижевности, као и српског рукописног наслеђа у целини, сагледавајући их из различитих углова и тиме утирући пут у многим областима истраживања. Као начелник Археографског одељења Народне библиотеке Србије и професор на Одељењу за историју Филозофског факултета у Београду несребично је преносио знање млађим генерацијама, образујући многе нараштаје научних посленика.

У научном раду значајну пажњу посветио је византијским темељима српске средњовековне културе и рецепцији византијске књижевности. Једна од омиљених тема била му је Лествица светог Јована Лествичника. Објавио је њен превод, као и монографију *Јован Лествичник у византијској и сџарој српској књижевности*, засновану на докторској дисертацији. У жељи да корене српске духовности приближи савременицима писао је у више наврата о исихазму, посебно о неоплатонизму у исихастичкој књижевности код Срба, о социјалној теологији Јована Златоустог, о Светим оцима и учитељима цркве, рецепцији византијског богословља у Србији XIV и XV века, о књижевности као чиниоцу интеграције византијско-словенског Балкана, о византијском књижевном канону у српским службама средњег века. Редиговао је превод *Поетике рановизантијске књижевности* Сергеја С. Аверинцева, обогативши књигу врсним предговором *На њушевима њеориској проучавања рановизантијске књижевности*. У низу прилога посвећених појединим питањима средњовековне књижевности у Срба издвајамо студију *Развој жанрова у српској књижевности XIII века*, као и више од стотину одредница у *Речнику књижевних њермина*. Средњовековној култури приступао је као целини, заснованој на јединственом погледу на свет, те је писао и о односу књижевности и ликовне уметности. „Закон лепоте као свеопшта норма људског постојања захтевао је да буде исказан и у стварању писаном речју“, изрекао је једном приликом. Своја књижевнотеоријска и историјскокњижевна проучавања крунисао је поглављима у вишетојној *Историји српског народа* и књигом *Сџара српска књижевности*.

Хвале је вредна и његова посвећеност приређивању, критичком издавању и превођењу старих споменика. Учествовао је у припреми прва два тома издања *Законика цара Стефана Душана*, у којима је објављено шест преписа овога текста, објавио *Софијску службу светом Сави, Карејски њишик светиога Саве, Србљак. Службе, канони, аканџисџи, I–IV* (у сарадњи са Ђорђем Трифуновићем), Теодосијево *Жиџије Пеџра Коришког, Жиџије Ђорђа Краџовца, Еџисџолије кир-Силуанове, те Маџиџин аџосџол*. Саставио је и данас у издавању споменика незаобилазни текст *Правила за криџичка издања сџарих срџских џисаџа*. Био је и један од покретача едиџије *Сџара срџска књижевносџи*, чији је циљ био да дела средњег века кроз преводе приближи савременом читаоцу. Са својим учитељем Владимиром А. Мошином приредио је критичко издање Вуковог превода *Новог завџеџа* у оквиру *Сабраних дела Вука Караџића*.

Пажњу је посвећивао и проблемима текстологије и лексикографије. У овој области драгоцени су његови радови *Тексџолошко изучавање џравних сџоменика средњовековне Срџије, Недиблиџска џрађа у речнику сџарословенског језика срџске редакџије* и *О неким џиџиџањима лексикоџрафске обраде јужнословенских ћирилских сџоменика срџске редакџије*.

Проучавао је српско писано наслеђе у многим рукописним збиркама (Хиландар, Савина, Библиотека Епархије арадске, Дечани, Пећка патријаршија, Никољац, Цетињски манастир и др.). Продубио је приступ који је усвојио од Владимира А. Мошина на пољу археографије и палеографије, а своја начела изложио је у програмском раду *Меџод оџиса рукоџиса у Археоџрафском одељењу Народне диблиџеке СР Срџије у Беоџраду*. Поред више прилога у којима је изнео резултате својих истраживања (*Сџара срџска рукоџисна књиџа и џроблем реконсџрукџије њених фондова, Ђирилска џалеоџрафија и кодиколоџија у Јуџославији, Персџекџиве књижевноистџоријских истџраживања у збиркама словенских рукоџиса Свеџе Горе, Археоџрафски џројекџи у Срџији* итд.), објавио је и две монографске синтезе: *Канџалог ћирилских рукоџиса манасџира Хиландара, I–II*, и *Инвенџар ћирилских рукоџиса у Јуџославији (XI–XVII века)*.

„Био је то човек сасвим изузетних особина“, написала је академик Ирена Грицкат, један од његових блиских сарадника. Красили су га, како каже, велика интелектуална и духовна острашћеност, многострана и необична знања, моћ усредсређивања, организаторска умешност, тактични приступ саговорницима, дар лепе речи, мирна углаћеност, те јасноћа и брзина мишљења. „Он је, по некој особеној интуиџији, по дубоко проџуховљеној поистовећености са предметом свога рада, био непоновљив.“

Академик Димитрије Богдановић је, поред бројних дужности које је имао у Српској академији наука и уметности, био оснивач и први председник Старословенског одбора, утемељеног 1982. године. У знак захвалности за наслеђе које нам је оставио и поштовања према његовом неуморном раду, едицију Старословенског одбора САНУ *Словенски и српски средњи век (Slavica et Serbica mediaevalia)* започињемо њему посвећеном споменицом.

Академик Јасмина Грковић-Мејдор

ЈЕЗИК, КЊИЖЕВНОСТ И РУКОПИСНО НАСЛЕЂЕ

DWIE NIETYPOWE REDAKCJE KORMCZEJ ŚW. SAWY W ZBIORACH RĘKOPISÓW CERKIEWNYCH W POLSCE

JAN STRADOMSKI

Abstract. – Obecnie w bibliotekach i muzeach w Polsce znajdują się dwie kopie nietypowej redakcji serbskiej księgi kormczej opracowane na terenach metropolii kijowskiej w drugiej połowie XV w. Rękopisy powstały w oparciu o przekład Kormczej św. Sawy, jednak charakteryzują się innym niż tradycyjne ułożeniem materiału kanonicznego/jurydycznego. Rękopis BJ 34/1952, XV w., należy do tak zwanej zachodnioruskiej redakcji księgi kormczej i jest najstarszą zachowaną kopią tego typu. O wiele ważniejsza i ciekawsza dla badaczy jest Kormcza z Dzikowa – BJ 71/1952, XV w., która reprezentuje unikatowy wariant serbskiej kormczej św. Sawy, przeredagowany według niespotykanego układu tematycznego kanonów i przepisów prawa cerkiewnego wraz z licznymi dodatkami w postaci dokumentów dotyczących życia kościelnego i politycznego państwa polsko-litewskiego.

Słowa kluczowe: Kormcza św. Sawy, rękopisy cyrylickie w Polsce, prawosławie ruskie, państwo polsko-litewskie

Zbiory rękopisów cerkiewnosłowiańskich w Polsce nie obfitują w kodeksy przepisów prawa kościelno-państwowego znane w tradycji prawosławnej pod nazwami nomokanonów albo ksiąg kormczych. Na ponad tysiąc rękopisów, jakie posiadamy dziś w zbiorach naszych bibliotek i muzeów, jedynie pięć można uznać za reprezentatywne dla tej grupy¹. Dwie księgi do niedawna znajdowały się w Bibliotece Jagiellońskiej w Krakowie² – BJ 34/1952, kon. XV w.,

* Jan Stradomski, Uniwersytet Jagielloński w Krakowie, jan.stradomski@uj.edu.pl

¹ Zob. Щапов 1976, nr 86 i nr 89; Naumow, Kaszlej 2004, 214–215 (nr 446), 313–315 (nr 650–653); Kaszlej 2011, 244–245.

² Po kilkudziesięciu latach przechowywania w Bibliotece Jagiellońskiej całość kolekcji dawnej biblioteki w Dzikowie została zwrócona w 2015 r. spadkobiercom rodu Tarnowskich i obecnie znajduje się w Zamku Tarnowskich w Dzikowie, będącym siedzibą Muzeum Historycznego miasta Tarnobrzega. Powrót rękopisów do biblioteki macierzystej wiąże się z nadaniem im nowych sygnatur: MHMT/D/1388 (dla dawnej BJ Przyb. 34/1952) oraz MHMT/D/1426 (dla dawnej BJ Przyb. 71/1952). Ponieważ w literaturze naukowej utrwaliły się dotychczasowe informacje proveniencyjne obu zabytków, więc dla ułatwienia posługuję się starymi sygnaturami Biblioteki Jagiellońskiej umownie nazywając je jeszcze „krakowskimi”.

BJ 71/1952, tzw. Kormcza z Dzikowa, kon. XV w., natomiast pozostałe trzy przechowuje Biblioteka Narodowa w Warszawie – BN 12365 IV (Akc. 2731), XVI w., BN 12366 IV (Akc. 2736), pocz. XVII w. oraz BN 12694 (Akc. 10782), tzw. Kormcza Konstantynowska, XVI/XVII w. Pod względem historycznoliterackim, tekstologicznym i strukturalnym te pięć kodeksów tworzy zasadniczo dwie grupy: nomokanonów ruskiej redakcji (BN 12365 IV i BN 12366 IV)³ oraz kormczych serbskiej redakcji (BJ 34/1952, BJ 71/1952 i BN 12694). Spośród nich szczególnie interesująca jest grupa kodeksów odwołujących się do tradycji Kormczej św. Sawy, a więc rękopisy Biblioteki Jagiellońskiej (obecnie znów Biblioteki Dzikowskiej) oraz warszawska Kormcza Konstantynowska⁴.

Krakowskie księgi kormcze o sygnaturach BJ 34/1952 i BJ 71/1952 reprezentują nietypowe warianty cerkiewnych kodeksów jurydycznych, jakie powstawały na ziemiach ruskich dawnego państwa polsko-litewskiego (tereny metropolii kijowskiej) w ostatnim ćwierćwieczu XV wieku. Choć oba zabytki znane są nauce od wielu dziesięcioleci to nie doczekały się dotychczas nadzwyczaj bogatej literatury. Zainteresowanie nimi ograniczało się zwykle do opisów inwentarzowych lub analiz dokumentów o wyraźnie ruskiej (ukraińskiej, białoruskiej) proveniencji, stanowiących wdzięczny materiał do badań zwłaszcza dla historyków⁵. Brakuje natomiast studiów opisujących ich specyfikę teksto-

³ Właściwie, jak dowodzą tego badania M. W. Korogodinej, rękopisy należą do tzw. Łukasze-wiczowskiej redakcji księgi kormczej. Ten typ kompilowanego kodeksu jurydycznego pojawił się w początkach XVI wieku i jest właściwy dla ziem halickich. Charakterystyczną cechą księgi jest obecność w niej szeregu tekstów odnoszących się zarówno do zachodniochrześcijańskiej (gł. polemika antyłaćkańska), jak też staroruskiej tradycji literackiej, co świadczy o jej powstaniu i funkcjonowaniu na obszarze granicznym katolicyzmu (grekokatolicyzmu) i prawosławia. Oba rękopisy przechowywane w Bibliotece Narodowej należą do wariantu krótkiego redakcji Łukasze-wiczowskiej. Szerzej na ten temat zob. Корогодина 2012, 63–69; Корогодина 2015, passim (charakterystyka rękopisów BN – 151–153); Корогодина 2017, 394, 395 (opisy obu kodeksów).

⁴ Na temat wspomnianych tu kodeksów zob. też: Chmiel 1908, 24, 30; Порог 1969, 158; Шапов 1971, 235–236; Шапов 1976, 36; Stradomski 2007, 197–210; Stradomski 2014, 93–96, 108–111; 201–207, 223–226. Bardzo ciekawa Kormcza Konstantynowska (BN 12694) reprezentuje wariant pośredni, tzn. zachowując strukturę ruskich nomokanonów (osobna Syntagma 14 tytułów i osobno kanony synodów oraz soborów powszechnych), posiada teksty w takim samym przekładzie (redakcji) i zestawie (bogatszym niż nomokanony) jak kormcze serbskie. Kodeks konstantynowski jest przykładem serbskiej kormczej z materiałem ułożonym w 63 rozdziały oraz licznymi dodatkami w postaci pism parenetycznych, egzegetycznych i formacyjnych. Szczegółowy opis zabytku zob. Корогодина 2017, 43–45.

⁵ Część unikatowych tekstów zostało opublikowanych przez carską (petersburską) Komisję Archeograficzną jeszcze w XIX w. (zob. АЗР 1846, № № 23, 24, 25, 26, 61, 67; РИБ 1880, № № 17, 36, 38). W późniejszym czasie zabytki nie były przedmiotem większego

logiczną i zależność od południowosłowiańskiej oraz ogólnej, ruskiej tradycji piśmienniczej.

Kodeks BJ 34/1952 jest najstarszym znanym dziś przykładem tzw. „kormczej redakcji zachodnioruskiej” lub „kormczej szczególnego układu”⁶. Pod względem strukturalnym i tekstologicznym rękopis składa się z dwóch wyraźnie odrębnych treściowo części. Pierwszą (k. 1–258) stanowi Syntagma 14 tytułów patr. Focjusza z wciągniętymi bezpośrednio w tytuły (ГРАНЬ) i rozdziały (ГЛАВА) tekstami kanonów i komentarzy⁷, drugą (k. 259–439) – dwadzieścia ostatnich rozdziałów (44–64) kormczej serbskiej redakcji. Taki typ księgi znany jest zaledwie z kilku zachowanych kopii XV–XVII w., a jego pochodzenie wiąże się zwykle ze wschodnimi terenami dawnego państwa polsko-litewskiego⁸. Pojawienie się takiego typu księgi na terenie metropolii kijowskiej świadczy o podjętych w drugiej połowie XV wieku (niewątpliwie za wiedzą o zgodą jej zwierzchnika) pracach redakcyjnych nad układem Kormczej św. Sawy, które miały uczynić jej kolejne warianty bardziej funkcjonalnymi dla celów miejscowych. Podstawą źródłową części kanonicznej kodeksu BJ 34/1952 była komentowana Syntagma XIV tytułów wariantu Kormczej Riazańskiej. Jak ustaliła Ludmiła Moszkowa, zestaw sygnowanych w kodeksie kanonów nie tylko w pełni jej odpowiada, ale zachowuje nawet większość charakterystycznych dla odpisu riaziańskiego opuszczeń i dodatków⁹. Ponieważ krakowski (dzikowski) rękopis został odnotowany w studium Moszkowej (która oparła się zapewne na opisie w katalogu Szczapowa) wypada odesłać do poczynionych przez Badaczkę ustaleń, z którymi generalnie się zgadzam. Pozwolę sobie jedynie na drobne uzupełnienia w oparciu o weryfikację z kodeksem BJ 34/1952 de visu. Rękopis rzeczywiście w początkowej partii jest zdefektowany, brakuje w nim kilkunastu kart, a zatem też typowych dla tej części tekstów: historii o

---

zainteresowania, aż do pojawienia się wspomnianych wyżej opisów katalogowych, a także studiów kodykologicznych J. Szczapowa i L. Moszkowej. Zob. m. in. Щапов 1972, 199, 209, 223; Щапов 1976, 36, 132, 182; Мошкова 2005, 231–241; Мошкова 2006a, (Приложение) 315–497 (szczególnie 442–470); Белякова et al. 2017, 94–95.

⁶ Мошкова 2006a, 442–470.

⁷ Пор. Нарбеков, 1899; Щапов 1978, 51.

⁸ Pozostałe kodeksy: Kijów, НБУ IP, ф. 301 (ЦАМ КДА), 652п., kon. XV – pocz. XVI w. (opis: Гнатенко 2003, 36–34; Moskwa, РГБ ф. 256, Рум. 236 (zob. Белякова 1999, 35–36); Sankt-Petersburg, РГАДА, ф. 181 (РО МГАМИД), 1596, роі./3 ćw. XVI w.; РГАДА, ф. 181 (РО МГАМИД), 1594, 3 ćw. XVI w.; РГАДА, ф. 196, Мазур. 1620, 2 ćw. XVII w. (opisy: Мошкова 2006, 239–255, 318–379, 444; Корогодина 2017, 368–378).

⁹ Na przykład obszerny anonimowy ruski komentarz do kanonu Kart. 71 (tytuł 9, rozdz. 22), którego nie ma w kormczych bałkańskich, w rękopisie BJ 34/1952 znajduje się na stronach 154–157; por. Мошкова 2005, 234–235.

soborach powszechnych i lokalnych, egzegez Modlitwy Jezusowej, Modlitwy Pańskiej i Symbolu wiary. Trudno wyrokować na temat obecności w rękopisie wstępu (czy wstępów) do Syntagmy XIV tytułów, zwykle poprzedzających bezpośrednio sam indeks kanonów¹⁰, jednak należy zakładać, że takowy nigdy też tam był. W dzisiejszym kształcie kodeks BJ 34/1952 rozpoczyna się od połowy 29 rozdziału pierwszego tytułu Syntagmy (O chirotonii „wiejskich” biskupów; komentarz kanonu 14 synodu w Nowej Cezarei)¹¹.

W odróżnieniu od pierwszej, druga część kodeksu (k. 259–439) jest bardzo typowa i tworzy ją odpis dwudziestu ostatnich rozdziałów (44–64) kormczej serbskiej wariantu¹² w przekładzie tej samej redakcji, co Kormcza Riazańska. Jest to zestaw pism zawierających w większości przepisy bizantyńskiego prawa cywilnego dotyczące Kościoła i wiernych, a także cykl utworów kanonicznych skierowanych przeciwko herezjom i herezjarchom. Wydaje się więc, że redaktor archetypicznego kodeksu tego wariantu postanowił po prostu inaczej przedstawić część cerkiewno-kanoniczną, pozostając przy tradycyjnym układzie dalszych rozdziałów Kormczej św. Sawy. Zamieszczony w rękopisie korpus tekstów rozpoczyna się od Posłania Nila Czernorizca do prezbitera Herakliusza, który surowo odnosił się do grzeszników, czyli od rozdz. 44 kormczej serbskiej. Jest to dość charakterystyczne, bowiem pismo to odnosi się do części cerkiewnej, a nie cywilnej. Gdyby chodziło jedynie o przeorganizowanie pierwszej części kanonicznej powinniśmy się spodziewać w tym miejscu rozdz. 45 (*Collectio 87 capitulorum* patr. Jana Scholastyka), gdzie zwykle kładzie się cezurę tematyczną. Układ materiału tej części jest identyczny z wariantem Kormczej Riazańskiej, tzn. z wyodrębnieniem jako osobne części niektórych rozdziałów, przy zachowaniu pierwotnej sekwencji tekstów¹³. Kodeks BJ 34/1952 w końcowej partii nie jest niekompletny. W obecnym kształcie kończy się na k. 434 fragmentem komentarza do kompilacji pism Tymoteusza, prezbitera katedry Hagia Sophia w Konstantynopolu. Ostatnia karta odnosi się do pasaży *O melchizedekianach i teozjanach...*, co stanowi rozdz. 63 kormczej

¹⁰ Zob. Троицки 1952, 76–78.

¹¹ Od słów: к. 1: ...БЛГТЬ С҃ААГО Д҃ХА НН҃ЕМЬ РАЗДАВАТИ. W dalszej części stosuję następujące skróty dla oznaczenia lokalizacji kanonów w Syntagmie: rzymskie cyfry – dla tytułu (ГРАНЬ); arabskie – dla rozdziału (ГЛАВА). Stosuję również skróty na oznaczenia kanonów. W danym przypadku będzie to więc: I/29, Neocez. 14.

¹² Struktura tekstu porównywalna też z serbskimi odpisami nomokanonów: np. Kormcza Plovička [1262 r.] czy Kormcza Moračka [1615 r.]) Opisy zob. Mošin 1955, 50–52; Петровић 1990, 125–143.

¹³ Tak więc 46 rozdz. serbskiej kormczej rozdzielony został w rękopisie BJ 34/1952 na 3 osobne (3–5), 52 na 2 (11, 12), 56 na 7 (16–22), 62 na 2 (28, 29), 63 na 2 (30, 31) i 64 na 2 (32, 33).

serbskiej. Brakuje zatem przynajmniej jednej karty kończącej ten ustęp, ale bardziej prawdopodobne, że też kolejnych 4 kart tego zeszytu z tekstem rozdz. 64: Z modlitewnika patriarchalnego, o tym jak należy przyjmować [na powrót do Cerkwi] heretyków. Otwartym pozostaje pytanie, czy egzemplarz BJ na tym się pierwotnie kończył, czy też posiadał kolejne rozdziały Kormczej św. Sawy (22–25, 28–30, 2–4) oraz dodatkowe pisma znajdujące się w późniejszych, szesnastowiecznych ruskich kopiach tego wariantu¹⁴.

Kodeks BJ 34/1952 nie posiada zapisów fundatorskich lub danych proveniencyalnych umożliwiających bliższe prześledzenie jego losów. Na zachowanych kartach zabytku znajdują się natomiast dość liczne XVII-wieczne marginalia, komentujące niektóre kanony w kontekście zawartej w 1596 r. unii brzeskiej oraz jej długofalowych skutków. Zapiski te świadczą o tym, że kodeks był w posiadaniu (lub przynajmniej w użytku) zarówno prawosławnych, jak i unitów i stał się swego rodzaju polem wymiany opinii, interpretacji oraz polemiki religijnej¹⁵.

Pod względem historycznoliterackim i tekstologicznym znacznie ciekawiej przedstawia się druga ze wspomnianych wyżej ksiąg. Rękopis BJ 71/1952 (XV w.), nazywany w opracowaniach niekiedy Kormczą z Dzikowa, jest unikatowym przykładem aktywności redaktorskiej kanonistów ruskich z ziem należących niegdyś do państwa polsko-litewskiego. Podstawą opracowania kodeksu ponownie był serbski wariant Kormczej św. Sawy, ale pierwotny tekst tym razem przeredagowany został całościowo (nie tylko w części kanonicznej) i to w zupełnie inny, niespotykany gdzie indziej sposób. Całość uzupełniona została o liczne dodatki w postaci staroruskich pism cerkiewnych i dokumentów historycznych. Te ostatnie były zwykle powodem dotychczasowego zainteresowania rękopisem, a po ich publikacji pozostała część kodeksu już w mniejszym stopniu przyciągała uwagę badaczy¹⁶.

¹⁴ Zob. opisy w katalogu L. Moszkowej (243, 251–252). Przypuszczenia badaczki o fragmentaryczności kopii BJ 34/1952, sformułowane zapewne w oparciu o opis w katalogu Szczapowa, znajdują potwierdzenie w stanie faktycznym.

¹⁵ Stąd też znajdziemy w nim krytyczne uwagi na temat biskupa Hipacego Pocieja oraz episkopatu unickiego (np. k. 113v, 121, 132v, 135v, 140, 143v), subiektywne interpretacje kanonów soborowych określających relacje pomiędzy patriarchatami Starego i Nowego Rzymu i ich prerogatywy (np. k. 72v, 105v, 271, 274 – unita; k. 106, 195v – prawosławny); surowe napomnienia piętnujące wprowadzanie innowacji w sprawach wiary, liturgii i obyczaju religijnego (np. k. 136, 314v – przepisy postne; k. 217 – dublowanie katedr biskupich w mieście; k. 131 – zmiana terminu paschy; k. 153 – wstrzemięźliwość seksualna duchownych itp.).

¹⁶ Do najciekawszych źródeł historycznych, jakie znajdują się w rękopisie należą z pewnością: jedyny znany odpis tzw. Tarnowskiej redakcji ustawów książąt Włodzimierza i

Jednak nie tylko kopie unikatowych dokumentów stanowią o wyjątkowości i niezwykłej wartości Kormczej z Dzikowa. Równie interesująca, a przy tym też niepowtarzalna jest jej część kanoniczna. W dotychczasowych opisach rękopisu znajduje się informacja o tym, że struktura i zestaw księgi nie odpowiada typowym ruskim nomokanonom, jednak dotychczas ustalenia na ten temat nie wyszły poza granice ogólnych stwierdzeń. Przyjrzyjmy się jej więc nieco bliżej.

Pomimo licznych uszkodzeń górnych fragmentów kart kodeksu w jego początkowej części z dużym prawdopodobieństwem można stwierdzić, że rękopis jest niemal kompletny¹⁷. Teksty kanonów bez wątpienia należą do serbskiego przekładu Kormczej św. Sawy, jednak struktura korpusu księgi znacznie się różni. Kormcza rozpoczyna się takim samym cyklem rozdziałów wstępnych, jaki spotykamy w nomokanonach serbskich i wzorowanych na nich – ruskich. Są tu więc dwa słowa o soborach (s. 5–21: *ВѢДѢННЕ ОУКРАТЦѢ СЪИХЪ ВСЕЛЕНЬСКИХЪ ꙗко соборъ к томоу же и о помѣстныхъ*), egzegezy Modlitwy Jezusowej (s. 21–26: *Истолкование стиха г҃и і҃с х҃е б҃е нашъ помини насъ*), Symbolu wiary (s. 26–29: *Истолкование вѣрѣю...*) oraz fragment przypisanego Janowi Złotostemu objaśnienia Modlitwy Pańskiej (s. 29–30, dalej brak karty). Jest to typowy zestaw tekstów wprowadzających do nomokanonu, które pojawiają się po raz pierwszy w Kormczej św. Sawy. W rękopisie BJ 71/1952 kolejno znajdują się oba wstępy do Syntagmy 14 tytułów (s. 31–32: tzw. pierwszy, z ok. 580 r. (tylko koniec tekstu z powodu braku karty) oraz s. 32–34: Schola patr. Focjusza z

---

Jaroslawa (756–760; zob. też Шапов 1976, 36,132; publ. tekstu, 36–41, 133–136); wspólna gramota wielkiego księcia moskiewskiego Wasyla Dimitriewicza i metr. Cypriana (z 12 XII 1402 r.) z potwierdzeniem nomokanonu (760; publikacja tekstu z wariantami innych odpisów, zob. tamże, 183–184); akt króla Kazimierza Jagiellończyka zrównujący w prawach z Polakami litewskie i żmudzkie duchowieństwo prawosławne (Wilno 2 V 1457, 433–438); jego Sudebnik nadany Litwie (29 II 1468, 439–442); gramota soboru w Nowogródku informująca wiernych o wyborze Grzegorza Cambląka na metropolitę kijowskiego (771–774) oraz list uczestników tegoż soboru do metr. Focjusza z oświadczeniem zrzucenia jego jurysdykcji (774) i w końcu – list okólny wielkiego księcia litewskiego Witolda potwierdzający wybór Cambląka na stolicę kościelną w Kijowie. Godny odnotowania jest też wieńczący kodeks tekst o wysokości danin płaconych soborowi św. Sofii (785–787), który pozwala chyba przypuszczać, iż księga ta (lub jej protograf) należała właśnie do majątku kijowskiej świątyni. Taką proveniencję zdaje się też potwierdzać dobór dokumentów i pism zamieszczonych w kodeksie, które wprost odnoszą się do spraw metropolii kijowsko-halickiej z okresu jej autonomistycznych dążeń względem ośrodków carogrodzkiego i moskiewskiego.

¹⁷ Nie licząc brakującej najpewniej karty wstępnej i kilku (-nastu) kart w dalszej części kodeksu, stosunkowo łatwych do rekonstrukcji. Należy też odnotować w tym miejscu, że kodeks kiedyś rozpadł się i część kart została oprawiona w złej kolejności.

883 r.), po której zamieszczono początek systematycznego indeksu focjańskiej Syntagmy XIV tytułów (s. 34: ТИТАЛЪ ПРАВНАѢ СЪЧЕТАНІА И ПОДОБНѢ КОЕМОУЖѢ ТИТАЛЪ ГЛАВѢ. ТИТАЛЪ НАШѢ ЯЗЫКѢ СКАЗАЕТСЯ ГРАНЬ). Z indeksu zachował się tylko pierwszy tytuł (do pocz. rozdz. 4), gdyż dalej ponownie brakuje kart. Do tego miejsca tekst księgi kormczej jest porównywalny z najstarszymi rękopisami serbskimi (np. Kormcza Iłovička z 1262 r.) czy zależnymi od nich odpisami ruskimi (np. Kormcza Riazańska z 1284 r.). Brakujące karty pierwotnego kodeksu zawierały z pewnością dalszą część indeksu Syntagmy oraz początek kolejnego cyklu tekstów o soborach powszechnych i starożytnych synodach lokalnych (s. 35–46). Zachowane fragmenty tej części wskazują, iż dokonano tu wypisu i połączenia krótkich wprowadzeń do kanonów soborowych, jakie znajdują się w kolejnych rozdziałach Kodeksu Stefana z Efezu, czyli głównego zbioru kanonicznego kormczej serbskiej, który zwykle znajduje się trochę dalej i stanowi właściwy punkt odniesienia dla indeksu Syntagmy. Kompilacja ta pojawia się właśnie w tym miejscu, gdyż rękopis w dalszej części przeorganizowany jest już zupełnie inaczej. O fakcie tym informuje zestaw dość szczegółowego spisu treści, jaki się znajduje na stronach 46–55: (ГЛА ТИТАЛЪ ПРАВНАѢ СЪЧЕТАНІА И ПОДЪБНѢ КОЕМОУЖѢ ТИТАЛОУ ГЛАВѢ. ТИТАЛЪ НАШѢ ЯЗЫКѢ СКАЗАЕТСЯ ГРАНЬ). Ten wykaz tekstów Kormczej z Dzikowa zawiera tytuły 112 kolejnych rozdziałów księgi, dzięki czemu dowiadujemy się nie tylko o dedykowanej pierwotnej zawartości rękopisu, ale też możliwa staje się rekonstrukcja utraconych na skutek zniszczeń (zbutwienia) kart tytułów kilku rozdziałów.

Materiał kanoniczny w kormczej BJ 71/1952, jak już wspomniałem, przedstawiony jest w sposób bardzo nietypowy. Podobnie jak w rękopisie BJ 34/1952 redaktor (redaktorzy) kodeksu wciągnęli teksty kanonów w odpowiednie miejsca Syntagmy, jednak sekwencja rozdziałów (brak podziału na tytuły Syntagmy), ich kolejność, a nawet dobór kanonów są zupełnie inne. Materiał źródłowy w początkowej partii rękopisu już w pełni potwierdza taką tezę. Oto kilka przykładów.

Tytuł I Syntagmy Focjusza w Rozdziale 1 (w odniesieniu do Syntagmy dalej skracam: I/1) zawiera zazwyczaj następujący zestaw wskazań kanonów¹⁸: KanAp. 49, 50; Konst. I 1,3; Ef. 7; Kart. 2; Trull. 1, 73, 81. W rękopisie BJ 71/1952 odpowiadający mu zgodnie z nazwą Rozdz. 1 (s. 57–61: С) БГОСЛОВИ И Ѡ ПРАВОТВРЪНѢНІИ ВЪРЪ, И Ѡ ПРАВИЛѢ) posiada podobny, choć nie identyczny zestaw

¹⁸ Porównuję z Syntagmą XIV tytułów z Kormczej Riazańskiej, wg wydania Срезневский 1897, 52, 139–180, a także wykazem kanonów w katalogu L. Moszkowej (Мошкова 2006, 471–498).

tekstów kanonów¹⁹: KanAp. 49, 50; Konst. I 1; Ef. 7; Kart. 2; Trull. 1 (kom. + skrót z kom. Arist.), 73, 81. Jak widać brakuje jedynie Konst. I 3; natomiast do Trull. 1 dodano parafrazę komentarza Aristenesa.

Rozdz. 2 rękopisu BJ (s. 61–63: Ⲙⲓ ⲕⲓⲣⲓⲕⲁ ⲁⲗⲉⲕⲣⲁⲛⲁⲛⲁⲣⲥⲌⲤⲌⲖⲌⲔⲌ) zawiera pełny tekst dwunastu kanonów św. Cyryla Aleksandryjskiego przeciwko herezji Nestoriusza. Teksty te występują standardowo w kormczej serbskiej w osobnym rozdziale (37), a Syntagma nie ich nie wskazuje, mimo że znajduje się odpowiednie dla nich miejsce (XI/5). Niewątpliwie pisma św. Cyryla przeciw monoteistom zostały tu wstawione ponieważ pasowały do tematyki poprzedzających je kanonów (o ortodoksji).

Zestaw kanonów Rozdz. 3 (s. 63–66: Ⲙⲓ ⲣⲁⲗⲁⲓⲛⲏⲥⲌ ⲡⲞⲞⲂⲌⲔⲌ ⲛⲞⲨⲞⲨⲌⲔⲌ ⲛⲓⲤⲞⲨⲌⲔⲌ ⲕⲛⲓⲖⲛⲓⲖⲏⲥⲌ ⲥⲞⲨⲞⲨⲌⲔⲌ) wskazywany jest już przez Syntagmę w zupełnie innym miejscu (VII/5). Są to kolejne kanony soboru w Kartaginie: 109, 110, 111, 112, 114, 115, 116 oraz kanon 16 św. Bazylego Wielkiego. Względem typowego indeksu brakuje tu dwóch kanonów św. Bazylego (15 i 90), zmieniona została też nazwa rozdziału.

Tytuł Rozdz. 4. (s. 66–74: Ⲙⲓ ⲧⲞ ⲓⲁⲔⲞ ⲕⲣⲁⲛⲓⲦⲌ ⲡⲞⲞⲂⲌⲔⲌ ⲛⲞⲨⲞⲨⲌⲔⲌ ⲘⲓⲤⲞⲨⲌⲔⲌ ⲛⲞⲨⲞⲨⲌⲔⲌ ⲛⲞⲨⲞⲨⲌⲔⲌ ⲛⲞⲨⲞⲨⲌⲔⲌ ⲛⲞⲨⲞⲨⲌⲔⲌ) sugeruje, że będzie to analogiczny ciąg kanonów I/3. Zaczyna się rzeczywiście od Trull. 82, jednak kolejne kanony wskazywane są w Syntagmie już w różnych miejscach, a o niektórych się nie wspomina. Są to kolejno: BazWlk. 90 (wskazywany w: III/1 i VII/5); BazWlk. 91 (nie wskazywany, dalej: n.w.); KanAp. 34 (I/5); Nic. I 4 (I/5); KanAp. 1, 2 (I/6); Antioch. 9 (I/5); Antioch. 19 (I/6); Nic. I 5 (I/24).

Tytuł Rozdz. 5 (s. 75–79: Ⲙⲓ ⲧⲞ ⲓⲁⲔⲞ ⲛⲞⲞⲂⲌⲔⲌ ⲛⲞⲨⲞⲨⲌⲔⲌ ⲛⲞⲨⲞⲨⲌⲔⲌ ⲛⲞⲨⲞⲨⲌⲔⲌ ⲛⲞⲨⲞⲨⲌⲔⲌ ⲛⲞⲨⲞⲨⲌⲔⲌ) również odnosi się wprost do Syntagmy (I/7), ale zawiera szeroki wybór kanonów: Laod. 5, 12 (I/6); Chalc. 25 (I/9); Kart. 13 (I/3); KanAp. 37 (VIII/8); Trull. 8 (IV/4); Nic. II 6 (VIII/8); Kart. 49 (I/6); Kart. 50 (n.w.); Laod. 13 (I/7); Nic. II 3, 22 (I/7); Serd. 5 (I/7); Kart. 36 (I/10); Kart. 39 (n.w.); Nic. II 2, 6 (I/2); Serd. 11 (VIII/2, IX/6 i XIII/1); Nic. I 2 (VII/4); Laod. 3 (I/12); Konst. I–II 17 (I/11); TeofAleks. 12 (III/20). Jak widać, w Rozdz. 4 jest tylko jeden, a w Rozdz. 5 trzy kanony wskazywane zwykle w indeksie, przy czym w obu przypadkach dobór kanonów i kolejność przedstawianych zagadnień jest odmienna.

¹⁹ W słowiańskiej wersji nomokanonu tekstom kanonów zwykle (choć nie zawsze) towarzyszą komentarze (egzegezy) do Syntagmy Aleksego Aristenesa i Jana Zonarasa. Dla przejrzystości studium ich obecności przy kanonach nie odnotowuję, natomiast będę wskazywał wszelkiego rodzaju odchylenia od typowych kopii (tzn. opuszczenia lub dodatki, inne przekłady itp.).

(IX/16); KanAp. 83 (IX/14), Chalc. 3 (VIII/13); Kart. 16 (VIII/13); Konst. I–II 11 (VIII/13). Widać więc, że w przypadku Kormczej z Dzikowa nie można mówić w mechanicznym przeorganizowaniu części kanonicznej nomokanonu serbskiej redakcji, ale o oryginalnej pracy redakcyjnej. Materiał prawny został nie tylko dobrany w innej kolejności, według jakiejś odmiennej niż w indeksie Focjusza klucza, ale uzupełniony nadto o kanony zwykłe w nim pomijane (w ostatnim przypadku jest to Kart. 97, a we wcześniejszych przykładach Baz. 91, Kart. 39 i Kart. 50). Już same tytuły rozdziałów kodeksu sugerują, że kanony Rozdz. 1–12 w większości powinny odnosić się do tytułu I Syntagmy, natomiast kolejne już wyraźnie naruszają jego typowy układ: 13–21 do XIII, 22–28 do XII, 26–30 do XIII; 31–35 do VII; 36–40 do III; 41–46 do I; 47 do II; 48–54? do X; 55–58? do XI; 59 do II; 60 do III; 61–62 do VIII; 63–67 do IX; 67bis–74 VIII; 75 do XIV; 76 do XIII; 77 do XIV; 78–79 do I; 80 do VII; 81 do VIII. Wskazujemy tu jedynie na dostrzegalną zależność tytułów rozdziałów Kormczej z Dzikowa od nazw rozdziałów (paragrafów) poszczególnych tytułów Syntagmy, natomiast układ tematyczny i dobór kanonów w rękopisie jest znacznie bardziej złożony niż tu przedstawiono. Część kanoniczna kodeksu posiada ponadto jeszcze jedną cechę, której nie posiada rękopis BJ 34/1952. Chodzi mianowicie o to, że w rozdziały tematyczne kormczej BJ 71/1952 zostały również wciągnięte paragrafy z części cywilnej nomokanonu, tj. nowele Justyniana, co już jest cechą praktycznie niespotykaną. Oto przykłady:

Rozdz. 44 (s. 219, 156: ζ раѣѣ поставляющійса презвитерѣ): powinien odpowiadać I/35 i rzeczywiście zawiera KanAp. 82, lecz oprócz niego dodane są wypisy z tekstu: Just. 50 (Collectio 87 capitulorum – rozdz. 45 red. serb.) i Just. 36 (Collectio tripartita – rozdz. 47 red. serb.).

Rodz. 45 (s. 156–157, 220–221: Колі въ поставленни еѣпа востанеть клеветниѣ и како избирати и како быти причетникоу не неграмотноу ѿ гавльшемса клеветницѣ на коемь любо поставленни и в колникѣ лѣтѣ в причетъ приводити) zawiera: Just. 29 (inny przekład), Just. 29, 32, 4, 42 (Coll. 87 cap.).

Rozdz. 46 (s. 221–222: ꙗко непѣобаеть поставити причетника безъ нареѣенни идени сѣго его же цѣркви в неи слоужити и ѿ свѣщнини цѣркви не млѡщнихъ мошини сѣтыхъ): Chalc. 6 (IX/16), Nic. II 7 (II/1).

Rozdz. 53 (s. 239–246: ζ постригающіхса въ мнишескын образъ не скоро пострици аще раѣѣ еѣ аще свободенъ и переходящій изъ монастыра въ монастырь и идени его в тѣ монастыр и останеть в немже пострижѣ не изнести его вонъ аще и еѣтъ восхоцеть снити в келню смирнска ѿ всѣхъ иноческѣхъ жилищѣ): Just. 7, 8, 9, 11 (Coll. 87 cap.), Konst. I–II 6 (XI/4), Just. 78, 77, 79, 80, 81, 84, 82, 83 (Coll. 87 cap.), Trull. 43 (XI/4); KonstSof. 2 (n.w. – rozdz. 20 red. serb.), Ef. 9 (n.w. – rozdz. 12 red. serb.).

Poza tym wypisy z noweli ces. Justyniana znajdują się jeszcze w rozdziałach cerkiewnej części kanonicznej: 41 (Just. 2, 39, 1); 48 (Just. 14, 15, 16); 49 (Just. 5); 51 (Just. 6); 54 (Just. 32); 57 (Just. 84, 87); 62 (Just. 39); 63 (Just. 8, 9, 1, 54, 56); 66 (Just. 2); 67bis (Just. 41); 71 (Just. 71, 72, 73, 14); 73 (Just. 6); 76 (Just. 12, 2).

Wydaje się więc niemal pewne, że ideą przewodnią takiej redakcji nomokanonu był parametr tematyczny. W wielu przypadkach istotnie tak jest, np. pojawiają się grupy rozdziałów traktujące o obsadzaniu stolic biskupich i jurysdykcji (5–11), określające kwestie małżeńskie oraz związane z nimi problemy związków nieprawnych i małżeństw z heretykami (12–17), mówiące o obowiązach liturgicznych i postnych duchowieństwa i osób świeckich (33–39) czy regulujące zasady funkcjonowania wspólnot monastycznych (51–58). W wielu wypadkach w rękopisie znajdziemy jednakże też widoczny brak konsekwencji.

Podam jeden tylko przykład. Rozdz. 25 zawierający indeks ksiąg zakazanych znajduje się, co naturalne, w ciągu tekstów piętnujących heretyków i herezje, natomiast w zupełnie innym miejscu (Rozdz. 40) znalazł się kolejny fragment przedstawiający również wykaz ksiąg „prawdziwych” i „fałszywych”, umieszczony pomiędzy rozdziałami o rytualnej nieczystości seksualnej (Rozdz. 39) oraz wytycznych, jakimi należy się kierować przy wyborze biskupa i co robić w przypadku, gdy pod adresem kandydata pojawią się oskarżenia (Rozdz. 41). Warto tu może dodać, że rozdziały i kanony dotyczące tego ostatniego zagadnienia znajdują się jeszcze w innym miejscu, dużo wcześniej (Rozdz. 4–5, 11).

Mamy więc wiele istotnych różnic, pozwalających uznać Kormczę z Dzikowa za niezwykle ciekawy przykład (być może jedyny zachowany) kolejnej oryginalnej redakcji nomokanonu, jaka pojawiła się na ziemiach metropolii kijowskiej w drugiej poł. XV w. Trudno na tym etapie wyjaśnić, jakie dokładne kryterium doboru materiału jurydycznego towarzyszyło redaktorowi (redaktorom) kodeksu w czasie jego opracowywania, zwłaszcza że nie możemy wesprzeć się w tym wypadku analogiami z podobnych rękopisów²⁰. Zagadnienie to pozostaje na chwilę obecną nierozstrzygnięte i zasługuje z pewnością na obszerniejsze studium, które jest obecnie w trakcie opracowywania. W tym celu powstaje szczegółowy opis zestawu kodeksu BJ, pozwalający na łatwiejsze niż w oparciu o uwagi Jarosława Szczapowa porównania z innymi rękopisami o niestandardowym układzie materiału.

²⁰ Przepisanie tego wariantu do tej samej rodziny ksiąg kormczych, co redakcja cyrylo-biełozierska wydaje mi się pochopte i choćby ze względów chronologicznych nieuzasadnione. Zob. Белякова et al. 2017, 128.

Zauważalna aktywność redakcyjna w Kormczej z Dzikowa dotyczy nie tylko jej części kanonicznej, choć w pozostałych rozdziałach rękopisu (81–112), ingerencja w teksty jest już znacznie mniejsza. W tym przypadku przejście od odmiennie zorganizowanego korpusu Syntagmy do zestawu pism w większym stopniu odpowiadających już układowi staroruskich nomokanonów, wzorowanych na Kormczej św. Sawy, następuje wraz z Rozdz. 81 (bis) zawierającym posłania św. Bazylego Wielkiego (rozd. 24 red. serb). Nie licząc wstawionych w tym miejscu dwóch tekstów staroruskich (Pouczenie św. Jana Złotoustego do kapłanów (s. 360–361: inc. Пакы же ты презвитеръ хѣтъ и предстаѣ сѣѣн его трапезѣ...),²¹ oraz Posłanie metr. Cypriana do kleru i świeckich (s. 362–364: inc. Молюса вамъ да боудете дшею тѣи и тѣлом добри здравн...) kolejne rozdziały (83–112) wykazują podobieństwo z tzw. cywilną częścią nomokanonu, odpowiadając zasadniczo znów ostatnim dwudziestu rozdziałom kormczej serbskiej redakcji (44–64). Jednakże w tym wypadku zarówno naruszono pierwotną ich kolejność (np. 53, 45, 47), jak też dokonano opuszczeń (47, 50, 54), ale przede wszystkim uzupełnień o teksty miejscowej proveniencji. Do ciekawszych z nich należą Pytania Kirika do biskupa nowogrodzkiego Nifonta (Вопрошение Кириково, s. 731–751: Прошѣ вѣкъы, аще баяешь тѣкъ прѣтѣцавса...) – dwunastowieczne ruskie pismo epitemijne, które zostało włączone do zestawu ruskiej redakcji rozszerzonej (sofijskiej albo nowogrodzkiej)²². Nie jest jedyny przykład tekstu Kormczej z Dzikowa jaki znajdziemy w rękopisach zależnych od redakcji sofijskiej (ГИМ, Син. 132, 1282 r. – dalej: Sof.). Są to na przykład komentarze liturgiczne Bazylego Wielkiego (BJ 71/1952, s. 697–706; Sof., k. 588–596) czy właśnie wspomiane już wyżej ustawy książąt Włodzimierza i Jarosława (Sof., k. 615v–630). Kormcza Sofijska (lub jej odpis) nie mogła być jednakże bezpośrednim wzorcem dla redaktora rękopisu BJ, bowiem układ rozdziałów drugiej części Kormczej św. Sawy (rozd. 44–64) jest w niej całkowicie inny, ale nade wszystko kilku z nich tam po prostu brak (46, 52, 62).

²¹ Utwór ten znany jest z Izbownika 1076 r. (k. 252v–257), gdzie znajduje się w znacznie krótszej i odmiennej leksykalnie postaci. Z powodu atrybucji – najpewniej pseudoepigraficznej – w późniejszym czasie wchodzi m.in. do prologów oraz opracowanego na bazie pism Jana Złotoustego zbioru homiletycznego Izmaragd (zob. Granstrom et al. 1998, 98, nr 283; por. Архангельский 1890, 76). Możemy wskazać dwie kopie tego dzieła w rękopisach Ławry Troicko-Sergijewskiej: № 192, Dioptra Filipa Filozofa, XV w., k. 279–280 (w cyklu tekstów dodanych) i № 204, Izmaragd, XVI w., k. 249v–277. Za wyjątkiem BJ 71/1952 nie jest mi znany inny przypadek zamieszczenia tego tekstu w księdze kormczej, ponadto tekst językowo nieznacznie różni się od wskazanych tu przykładów.

²² Щапов 1978, 179–180. Tekst ten został usunięty z rękopisów kormczej tzw. grupy wołyńskiej, co może być dodatkowym znakiem proveniencyjnym dla kodeksu BJ 71/1952, por. tamże. 209.

Należy jednak zbadać bardziej szczegółowo możliwe relacje Kormczej z Dziko-wa z grupą sofijską nomokanonów ruskich, bowiem te zależności nie mogą być tylko przypadkowe. Znajdujący się w kodeksie ryt przechodzenia Żydów na prawosławie (s. 692–695: *Первое оубо исповѣдати емоу подобаетъ обелгати всѣ закѣ жидѣски...*), nie należy przecież do tekstów typowych dla kormczych serbskiej redakcji, ale starosłowiańskich (redakcji efremowskiej)²³.

Sprawa podstawy źródłowej redakcji poświadczona przez BJ 71/1952 nie jest jednak prosta. O znacznie szerszym zestawie źródłowym świadczy też obecność w kodeksie 71/1952 kilku tekstów, których lokalizację w nomokanonach XV–XIV w. trudno wskazać. Oprócz wspomnianego wyżej pouczenia do kapłanów, są to: s. 706–721: przepisy (ustaw) na okoliczność wyboru biskupa, z zapisem o wyborze kandydatów na biskupów w czasach metr. Gerasima (1431–1436), inc. *По скончании третїи пѣсни и ѿстоупаетъ мало стль...*; s. 760–761: czy s. 761–762: nabożeństwo do męczenników Gurija, Samona i Awiwa odprawiane w razie kradzieży, inc. *Вѣ сїи҃нци входѣще въ церкѣ, г҃ѣте м҃воу сню...*. Teksty te celowo włączono do kodeksu, gdyż oznaczone są kolejnymi numerami rozdziałów, w odpowiednim porządku (odróżnieniu od kilku dokumentów i dodatków z końca kodeksu, np. *Правило и наказаніе ѿ дїегвѣствѣ*, s. 783–785), które ewidentnie zostały dopisane później (już zresztą na innym papierze).

Przedstawione tu księgi kormcze znajdujące się do niedawna w zbiorach Biblioteki Jagiellońskiej z pewnością zasługują na uwagę badaczy. Pierwsza z nich (BJ 34/1952) stała zapewne gdzieś u początków historii odrębnej tektologicznie gałęzi (zachodnio)ruskich nomokanonów, druga natomiast (BJ 71/1952) jest jak się wydaje jedyną zachowaną kopią kolejnej nietypowej redakcji na bazie kormczej serbskiej, która na razie nie ma analogii. Obie stanowią z pewnością przykład wysiłków, podejmowanych przez ruskich kanonistów, na rzecz stworzenia jeszcze bardziej praktycznego i łatwego w użyciu (poprzez zaprowadzone skróty i przeszeregowania) kodeksu prawa kościelnego. Działania te wpisują się w cały ciąg literacko-redaktorskiej aktywności na ziemiach metropolii kijowskiej i litewskiej w XV–XVI w., która zaowocowała nowymi redakcjami nomokanonu²⁴ i innych ksiąg cerkiewnych: Pateryka Pieczerskiego, Izmaragda, prologu, świętecznego minejnego kodeksu hagiograficznego

²³ Tekst zachowany w kilku staroruskich odpisach kormczej, m. in.: Sołowieckim, Pli-gińskim (kon. XV w.), Pogodinowskim (1385 r.) i Cyrylo-Biełozierskim (1590 r.), zob. Бенешевич 1987, 152–167.

²⁴ Należy pamiętać również o unikalnej kopii ГИМ Бирс. 170, 2 poł. XVI w., opisanej i zbadanej przez Jarosława Szczapowa, która również powstała na ziemiach ukraińskich lub mołdawskich i została opracowana na bazie kormczej serbskiej redakcji. Ten wariant jest jednak skrócony i nie posiada komentarzy, zob. Щапов 1978, 155–158; 269–270.

(торжественник) itp.²⁵ Kodeksy krakowskie są kolejnymi przykładami prób połączenia lokalnej praktyki kanoniczej z południowosłowiańską tradycją literacką. Ten niewątpliwie celowy zabieg nadawał w owym czasie miejscowemu, ruskiemu prawosławiu rys wyraźnie odrębny od Kościoła moskiewskiego, a przy tym bałkański kształt językowy odczuwany wówczas jako stylistycznie wysoki.

²⁵ Więcej na ten temat zob.: Турилов 2001, 247–285.

BIBLIOGRAFIA

- Chmiel 1908: A. Chmiel, *Rękopisy biblioteki hr. Tarnowskich w Dzikowie*, Kraków 1908.
- Granstrem et al. 1998: *Johannes Chrysostomos im altrussischen und südslavischen Schrifttum des 11.–16. Jahrhunderts*. Katalog der homilien, Zusammengestellt von. E. E. Granstrem, O. V. Tvorogov, A. Valevičius, Sankt Petersburg 1998.
- Mošin 1955: V. Mošin, *Ćirilski rukopisi jugoslavenske akademije*, I. dio, Opis rukopisa, Zagreb 1955.
- Stradomski 2007: J. Stradomski, *Pierwiastek południowosłowiański w XV-wiecznych zabytkach prawnych Cerkwi prawosławnej w zbiorach rękopisów Biblioteki Jagiellońskiej*, *The Orthodox Church in the Balkans and Poland Connections and Common Tradition*. Ed. by A. Mironowicz, U. Pawluczuk, W. Walczak, Białystok 2007, 197–210.
- Stradomski 2014: J. Stradomski, *Rękopisy i teksty. Studia nad cerkiewnosłowiańską kulturą literacką Wielkiego Księstwa Litewskiego i Korony Polskiej do końca XVI w.*, [Krakowsko-Wileńskie Studia Slawistyczne, t. 10], Kraków 2014.
- Архангельский 1890: А. С. Архангельский, *Творения отцовъ церкви въ древне-русской письменности*, т. 4, Казань 1890.
- Белякова 1999: Е. В. Белякова, *Особые редакции Сборника XIV титулов в византийско-славянской традиции*, *Церковь в истории России*. Сборник 3, Москва 1999, 21–43.
- Белякова et al. 2017: Е. В. Белякова, Л. В. Мошкова, Т. А. Опарина, *Кормчая книга от рукописной традиции к первому печатному изданию*, Москва – Санкт-Петербург 2017.
- Бенешевич 1987: В. Н. Бенешевич, *Древнеславянская кормчая XIV титулов без толкований*, т. 2, [общ. ред. Я. Н. Щапов], София 1987.
- Гнатенко 2003: Л. Гнатенко, *Слов'янська кирилична рукописна книга XIV ст. З фондів Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського*: Каталог, Київ 2003.
- Корогодина 2012: М. В. Корогодина, *Краткий и пространный виды Лукашевической редакции кормчей книги*, *Записки Отдела рукописей*, Москва 2012.
- Корогодина 2015: М. В. Корогодина, *Кормчая книга в Галиции (XVI – начало XVII века)*, Санкт-Петербург 2015.
- Корогодина 2017: М. В. Корогодина, *Кормчие книги XV – первой половины XVII века*, т. 2, *Описание редакций*, Москва – Санкт-Петербург 2017.
- Мошкова 2005: Л. В. Мошкова, *Западно-русская Кормчая особого состава*, *Хризостом*, вып. 2, Москва 2005, 231–241.

- Мошкова 2006: *Каталог славяно-русских рукописных книг XVI века, хранящихся в Российском государственном архиве древних актов*, вып. 1: Апостол – Кормчая. Под ред. Л. В. Мошковой, Москва 2006.
- Мошкова 2006а: Л. В. Мошкова, *Кормчие особого состава*, Каталог славяно-русских рукописных книг XVI века, хранящихся в Российском государственном архиве древних актов, вып. 1: Апостол – Кормчая. Под ред. Л. В. Мошковой, Москва 2006, (Приложение) 315–497.
- Нарбеков 1899: В. Нарбеков, *Номоканон константинопольского патриарха Фотия с толкованием Вальсамона*, ч. 1–2, Казань 1899.
- Петровић 1990: М. Петровић, *О Закономъравилу или Номоканону Свейшѳоа Саве*, Београд 1990.
- Рогов 1969: А. И. Рогов, *Кириллические рукописи в книгохранилищах Польши*, *Studia Źródloznawcze* 14 (1969) 152–167.
- Срезневский 1897: И. И. Срезневский, *Обозрѣніе древнихъ русскихъ списковъ Кормчей книги*, Сборникъ Отдѣленія Русскаго Языка и Словесности 65, № 2, Санктпетербургъ 1897.
- Троицки 1952: С. В. Троицки, *Како шѳреба издаѳи Свейшосавску Крмчију (Номоканон са шумачењима)*, Споменик САН, Одељење Друштвених Наука. Нова серија 4, Београд 1952, 1–114.
- Турилов 2001: А. А. Турилов, *Южнославянские памятники в литературе и книжности Литовский и Московской Руси XV – первой половины XVI века: парадоксы истории и география культурных связей*, Славянский альманах 2000, Москва 2001.
- Щапов 1971: Я. Н. Щапов, *Материалы по истории народов СССР в Польской Народной Республике*, История СССР 5 (1971) 233–237.
- Щапов 1972: Я. Н. Щапов, *Княжеские уставы и церковь в Древней Руси XI–XIV вв.*, Москва 1972.
- Щапов 1976: Я. Н. Щапов, *Древнерусские княжеские уставы XI–XV вв.*, Москва 1976.
- Щапов 1978: Я. Н. Щапов, *Византийское и южнославянское правовое наследие на Руси в XI–XIII вв.*, Москва 1978.

Jan Stradomski

TWO COPIES OF AN ATYPICAL RECENSION
OF THE NOMOCANON OF SAINT SAVA (KRMČIJA)
IN RELIGIOUS MANUSCRIPT COLLECTIONS IN POLAND

SUMMARY

Two copies of an atypical recension of the Serbian book Nomocanon of Saint Sava (*Krmčija*) are kept at libraries and museums in Poland, both of which were made in the territory of the Metropolitanate of Kiev in the second half of the 15th century. The manuscripts were based on the translation of the *Krmčija* of Saint Sava, but are characterized by their non-traditional organization of canonical/legislative material. Manuscript BJ 34/1952 (15th century) belongs to the so-called Western Russian recension of the *Krmčija* book and is the oldest extant copy of its type. Much more relevant and interesting for researchers is the *Krmčija* of Đikovo (BJ 71/1952, 15th century), which is a unique variant of the Serbian *Krmčija* of Saint Sava reorganized to fit an atypical thematic scheme of canons and ecclesiastical legal rules with numerous additional documents about the ecclesiastical and political life of the Polish-Lithuanian Commonwealth.

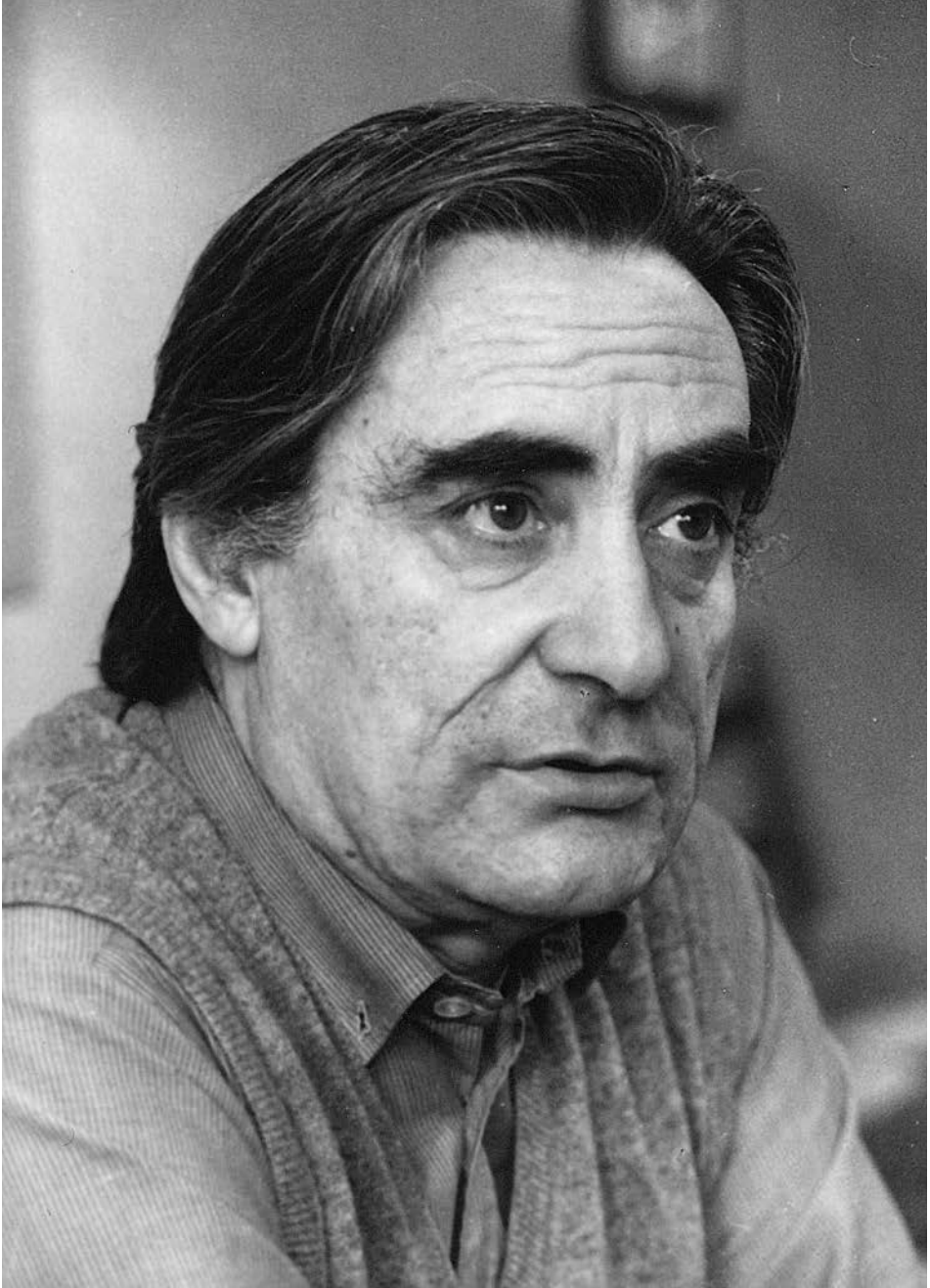
ЛИКОВНИ ПРИЛОЗИ

Сл. 1. Димитрије Богдановић

Сл. 2. Димитрије Богдановић, децембар 1985.

Сл. 3. Слева надесно: Драган Недељковић, Дејан Медаковић,
јеромонах Хризостом (Столић), Димитрије Богдановић и непозната особа

Сл. 4. Слева надесно: Соња Богдановић (трећа), Димитрије Богдановић (четврти),
Фрањо Баришић (пети) на промоцији Каталога ћирилских рукописа манастира
Хиландара, САНУ, 1978.

Сл. 5. Здесна налево: Димитрије Богдановић, помоћник управника Народне библиотеке Милорад Најдановић, његова светост патријарх српски господин Герман, непосредно по отварању нове зграде Народне библиотеке (1973)

Сл. 6. Иво Андрић (други слева) у посети Археографском одељењу; слева надесно: Димитрије Богдановић (први), помоћник управника Народне библиотеке Милорад Најдановић (четврти) и манипулант у библиотеци Милан Јакшић (пети)

Сл. 7. Димитрије Богдановић (први слева) са Светозаром Радојчићем и супругом Соњом у Семинару за историју уметности Филозофског факултета

Сл. 8. Димитрије Богдановић (први слева) у Институту за историју уметности Филозофског факултета с Дејаном Медаковићем (у средини) и Радованом Самарцићем (здесна)

Сл. 9. Слева надесно: Димитрије Богдановић, Бранислав Црнчевић, Матија Бећковић, Дејан Медаковић, Душан Радовић и Стеван Раичковић на Светој Гори

Сл. 10. Димитрије Богдановић с колегама у Сентандреји: Стојан Вујичић (други слева), Динко Давидов (седи у средини), Сретен Петковић и Миодраг Јовановић (стоје здесна)

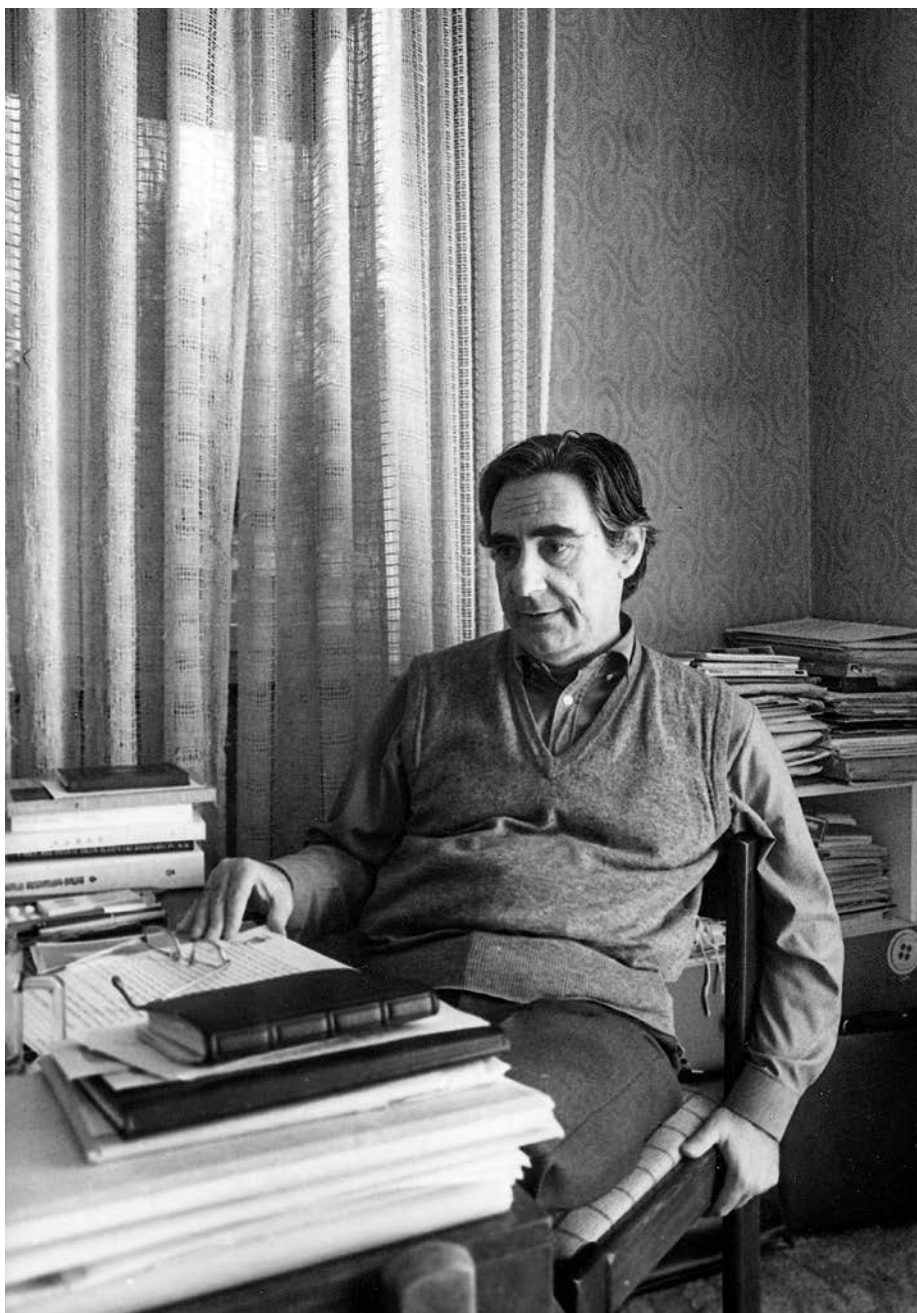
Сл. 11. Димитрије Богдановић с колегама у Раваници: Јованка Калић (прва слева),
Фрањо Баришић (трећи слева), Станислав Хафнер (пети), Радован Самарџић
(шести)

Сл. 12. Димитрије Богдановић с Димитријем Стефановићем у Великој Ремети

Сл. 13. Димитрије Богдановић држи предавање на Универзитету Колумбус (Охајо)

Сл. 14. Димитрије Богдановић у својој радној соби

ix F 70 (5 14)

Зборник ходошки

Ванф, IV + 188 + 3 ; 21,0 x 14,0 ; 16,5 x 8,5 ; 26 ;
 Чешкому изданима

Сб. 1	1 - 8	зан. н. 1, 8	
2	9 - 16	зан. н. 9	
3	17 - 24		
4	25 - 32		
5	33 - 40		
6	41 - 48		
7	49 - 56		
8	57 - 64		
9	65 - 72		
10	73 - 80		
11	81 - 88		
12	89 - 96		
13	97 - 104		
14	105 - 112		
15	113 - 120		
16	121 - 128	зан. н. 128	
17	129 - 136	зан. н. 129, опис. 139 , н. 131, опис. 135	
18	137 - 144	зан. н. 140	
19	145 - 152	зан. н. 146	
20	153 - 160		
21	161 - 169	опис. н. 163	
22	169 - 176	опис. н. 174	
23	177 - 184	зан. н. 181, 184	
24	185 - 188	зан. н. 185, 188 (отра жует.)	

Не могу найти место за -
 лемма ходошки; он раньше -
 пошу и подобен не могу

Ана. опис = VV

зам:

Брекетт Вилем. иже. до изданима н. 8-9 Мафариа прекопиранима
 црква Карл. мист.; о време издана заиме до н. 9' где глум: (Тол. 10 1, 8 et 9
 ex libro, Compendium Syntagmatis Matthaei Vlastensis continens, sec. XVI clar-
 taceo in 4., Bibliotheca metropolitana Carlovicensis, transumpta sunt).

До н. 130 где глум. Маф. иже: Fol. isthoc, hunc spectat, an ad finem
 Codicis, incertum.

Сл. 15. Опис Ходошког зборника (Народни музеј, Праг), радни материјал

Leraan, 26. / 1345
 71, 81, 89, 97, 108, 116, 118, 129, 130
 100' 141
 Leraan, 4. p. 32
 (130/324)

2; 16, 24, 29, 31, 32, 33, 35, 80, 85, 106, 113, 129, 130, 139'

Книгу: скупљени за јуно-август (Омилјот),

Неправилан, 141 н. (последњи, 141, само уредан);
 25, 5 x 19, 0; 20, 0 x 14, 0; (33 - 31, 32, 32, 27, 28)

Книгу конструисана. Одредба:
 Остале словнице вити делови поједино месецу (?)

16. 1 1-8 1812
 2 9-16
 3 17-24
 4 25-32
 5 33-40
 6 41-48
 7 49-54
 8 55-62
 9 63-69
 10 70-77
 11 78-85
 12 86-93
 13 94-101
 14 102-109
 15 110-117
 16 118-125
 17 126-133
 18 134-141

1. 14 месеца поједино слово
 Недостаци у овој словници
 1. 36 речи погр. месеца
 1. 24 месеца поједино слово
 1. 24 поједино месеца (Забелешка се налази!)

(6) ✓
 (7) ✓

1 x 0 = 0
 1 x 6 = 6
 1 x 7 = 7
 16 x 8 = 128
 (141) ✓

Ложице: остале словнице не слажу се са овом.
 Због об. (?) која недостаци!

14. 8 91. итд.

Сл. 16. Опис рукописа бр. 32 из збирке манастира Дечана, радни материјал

- (узне редослед)
- к 111) Синтагма Мавроје Влашковић, срп., XIV в. Ђакуп, 294 л. 290 x 225 мм. ²¹⁰ Записи.
- к 112) Синтагма Мавроје Влашковић, срп., XVI в. Ђакуп, 169 л. 320 x 245 мм.
- Минабилна омотача (с. Гаришанин?)
- к 113) Капоци Матајевић, срп., XIV в. Београд-Шенић, 133 л. 230 x 155 мм. Записи.
- к 114) ^{Крм.} Ученик, срп., крај XIV - пр. XV в. Ђакуп, 236 л. 255 x 175 мм. Записи.
- Завеза (са омотачом) као 108
- к 115) ^{Крм.} Ученик, срп., крај XIV - пр. XV в. Ђакуп, 267 л. 220 x 145 мм. Записи.
- к 116) Завеза, срп., Жив. Генадија, XVI - XVII в. Ђакуп, 161 л. 210 x 145 мм. Записи.
- к 117) Ђорђевић, срп., XV в. Ђакуп, 161 л. 210 x 130 мм. ¹⁴⁰ Записи.

Сл. 17. Радни материјал из 1977. године за Инвентар ћирилских рукописа у Југославији (XI-XVII века)

САДРЖАЈ

Уводна реч	7
ЈЕЗИК, КЊИЖЕВНОСТ И РУКОПИСНО НАСЛЕЂЕ	11
Мирјана Бошков	
Тропар и кондак кијевском кнезу Владимиру у рукопису Данила Крпца	13
MIRJANA BOŠKOV	
A TROPARION AND A KONTAKION DEDICATED TO THE KIEVAN PRINCE VLADIMIR IN THE MANUSCRIPT OF DANIL KRPAС	33
Зорица Витић	
„Слово о житију светог Антонија“ Гаврила Тројичанина	35
ZORICA VITIĆ	
“THE SERMON ABOUT THE LIFE OF ST. ANTHONY” BY GAVRILO TROJICANIN	45
Јасмина Грковић-Мејџор	
чѹѹдо, днеѹ и днеѹ у старословенском језику	55
JASMINA GRKOVIĆ-MAJOR	
чѹѹдо, днеѹ AND днеѹ IN OLD CHURCH SLAVONIC	66
Аксинија Джурова, Диљана Радославова	
Новооткрити фрагменти од Ловешкиа Дамаскин: предварителни бележки	67
AХINIЈA DŽUROVA, DI LJANA RADOSLAVOVA	
NEW-FOUND FRAGMENTS FROM THE LOVECH DAMASKIN: PRELIMINARY NOTES	83
Климентина Иванова	
Панигирик № 282 од Библиотека та на Срѣбска та патриаршија в контекста на Балканска та кирилска книжнина	93
KLIMENTINA IVANOVA	
THE BOOK OF PANEGYRICS AT THE LIBRARY OF THE SERBIAN PATRIARCHATE IN THE CONTEXT OF THE BALKAN CYRILLIC LITERATURE	122

ТОМИСЛАВ ЈОВАНОВИЋ БИБЛИЈСКА И АПОКРИФНА ПОДЛОГА ПРОЛОШКОГ ЖИТИЈА СВЕТОГ ПРОРОКА ЈЕРЕМИЈЕ	123
TOMISLAV JOVANOVIĆ BIBLICAL AND APOCRYPHAL PATTERNS OF THE PROLOGUE VITA OF THE HOLY PROPHET JEREMIAH	142
Јанис Какридис по, последн, последољетнје: от «МЕТАФИЗИКИ ПРЕДЛОГОВ» К ИСТОРИЧЕСКОЙ ГРАММАТИКЕ	149
YANNIS KAKRIDIS по, последн, последољетнје: FROM THE "METAPHYSICS OF PREPOSITIONS" TOWARDS HISTORICAL GRAMMAR	163
МИРОСЛАВ А. ЛАЗИЋ ОД БОЖИДАРА ВУКОВИЋА ДО ДИОНИЗИЈА ДЕЛА ВЕКИЈЕ: ИДЕНТИТЕТ И ПСЕВДОНИМ У КУЛТУРИ РАНОГ МОДЕРНОГ ДОБА	165
MIROSLAV A. LAZIĆ FROM BOŽIDAR VUKOVIĆ TO DIONISIO DELLA VECCHIA: THE IDENTITY AND PSEUDONYM IN EARLY MODERN CULTURE	185
КАТАРИНА МАНО-ЗИСИ НЕПОЗНАТИ ПРЕПИС СЛУЖБЕ СВЕТОМ КНЕЗУ ЛАЗАРУ И СЛОВА О КНЕЗУ ЛАЗАРУ ИЗ ТРЕЋЕ ДЕЦЕНИЈЕ XV ВЕКА	187
KATARINA MANO-ZISI AN UNKNOWN COPY OF THE SERVICE TO HOLY PRINCE LAZAR AND THE NARRATION ON PRINCE LAZAR FROM THE THIRD DECADE OF THE 15 TH CENTURY	201
АНИСАВА МИЛТЕНОВА АН УНЕКСПЛОРЕД МАНУСКРИПТ ВИТХ АПОКРИФНА ИН ТЕ КОЛЛЕКЦИОН ОФ БАЛТАЗАР БОГИШИЋ	211
АНИСАВА МИЛТЕНОВА ЈЕДАН НЕПРОУЧЕНИ РУКОПИС КОЈИ САДРЖИ АПОКРИФЕ ИЗ ЗБИРКЕ ВАЛТАЗАРА БОГИШИЋА	226
АЛЕКСАНДАР НАУМОВ ТЕОЛОГИЈА У СПИСИМА ЂУРЂА ЦРНОЈЕВИЋА И БОЖИДАРА ВУКОВИЋА	227
ALEKSANDER NAUMOW THEOLOGY IN THE WRITINGS OF ĐURAĐ CRNOJEVIĆ AND BOŽIDAR VUKOVIĆ	238

ЉИЉАНА И. ПУЗОВИЋ ПРИКУПЉАЊЕ ПИСАНИЈЕ ПРЕМА КАТАСТИХУ МАНАСТИРА ХИЛАНДАРА (БР. 521): ПРИЛОГ ИСТОРИЈИ СРПСКЕ ЦРКВЕ И НАРОДА КРАЈЕМ XVII И ПОЧЕТКОМ XVIII ВЕКА	239
LJILJANA I. PUZOVIĆ PIOUS DONATIONS (PISANIYA), ACCORDING TO THE KATASTICH OF THE HILANDAR MONASTERY (№ 521): A CONTRIBUTION TO THE HISTORY OF THE SERBS AND THE EASTERN ORTHODOX CHURCH IN THE LATE 17 TH AND THE EARLY 18 TH CENTURY	263
ЈОХАНЕС РАЈНХАРТ СЛОВО (ПСЕУДО-)НЕКТАРИЈА ЦАРИГРАДСКОГ „IN THEODORUM MARTYREM“ (СРГ 4300; ВНГ 1768) У СРПСКОСЛОВЕНСКОМ ПРЕВОДУ	265
JOHANNES REINHART THE SERMON OF (PSEUDO-)NECTARIUS OF CONSTANTINOPLE “IN THEODORUM MARTYREM” (СРГ 4300; ВНГ 1768) IN A SERBIAN CHURCH SLAVONIC TRANSLATION	285
НАТАЛИЈА В. РАМАЗАНОВА СЕРБСКЕ СВЕТАТЕЉИ САВВА И АРСЕНИЈ В РУССКИХ ПЕВЧЕСКИХ РУКОПИСЯХ	287
NATALIA V. RAMAZANOVA SERBIAN SAINTS SAVA AND ARSENJE IN RUSSIAN CHANT COLLECTIONS	297
ВИКТОР САВИЋ ПРЕПИС КАРЕЈСКОГ ТИПИКА ИЗ XVI ВЕКА (АХС 134/135)	299
VIKTOR SAVIĆ A 16 TH -CENTURY MANUSCRIPT COPY OF THE TYPIKON OF KARYES (AHS 134/135)	322
ЈОВАНА СТАНОЈЛОВИЋ ОРНАМЕНТИКА РУКОПИСНИХ КЊИГА МОНАХА РОМАНА (ДРУГА ЧЕТВРТИНА XIV ВЕКА)	325
JOVANA STANOJLOVIĆ ORNAMENTATION IN THE MANUSCRIPTS WRITTEN BY THE MONK ROMAN (THE SECOND HALF OF THE 14 TH CENTURY)	344
ЈАН СТРАДОМСКИ DWIE NIETYPOWE REDAKCJE KORMCZEJ ŚW. SAWY W ZBIORACH RĘKOPISÓW CERKIEWNYCH W POLSCE	357

JAN STRADOMSKI TWO COPIES OF AN ATYPICAL RECENSION OF THE NOMOCANON OF SAINT SAVA (KRMČIJA) IN RELIGIOUS MANUSCRIPT COLLECTIONS IN POLAND	373
ТАТЈАНА СУБОТИН-ГОЛУБОВИЋ Хиландар 608 (МИНЕЈ ЗА ДЕЦЕМБАР) – ВЕСНИК ПРОМЕНА У ЛИТУРГИЈСКОМ ЖИВОТУ СРЕДЊОВЕКОВНЕ СРБИЈЕ	375
TATJANA SUBOTIN-GOLUBOVIĆ HILANDAR № 608 (DECEMBER MENAION): THE HERALD OF CHANGE IN THE LITURGICAL LIFE OF MEDIEVAL SERBIA	397
ЈАНИС ТАРНАНИДИС Слика српске списатељске и духовне делатности у XIII и XIV веку која се јавља у синајским словенским рукописима пронађеним 1975. године	399
YANNIS TARNANIDIS THE IMAGE OF SERBIAN LITTERARY AND SPIRITUAL ACTIVITY IN THE 13 TH AND 14 TH CENTURIES AS REFLECTED IN SLAVIC MANUSCRIPTS FOUND IN 1975 IN THE MOUNT SINAI	410
СЕРГЕЙ Ю. ТЕМЧИН Образ св. Вассиана Константинопольского как модель развития культа св. Прохора Пшинского: гимнография и агиография	411
SERGEY Y. TEMCHIN THE IMAGE OF BASSIANOS OF CONSTANTINOPLE AS THE MODEL FOR THE DEVELOPMENT OF THE CULT OF ST. PROHOR OF RČINJA: HYMNOGRAPHY AND HAGIOGRAPHY	425
БРАНИСЛАВ ТОДИЋ О једном месту у повељи Стефана Немањића Хиландару	427
BRANISLAV TODIĆ ON ONE PASSAGE IN THE CHARTER OF STEFAN NEMANJIĆ FOR HILANDAR	435
МАРИНА В. ЧИСТЯКОВА О јужнословјанских преводима Стишног пролога	437
MARINA V. CHISTYAKOVA SOUTH SLAVIC TRANSLATIONS OF THE VERSE PROLOGUE	455

СЕЋАЊА	457
ВЛАДЕТА ЈЕРОТИЋ ДИМИТРИЈЕ БОГДАНОВИЋ – У МОМЕ СЕЋАЊУ	459
КРАСИМИР СТАНЧЕВ С ДИМИТРИЕ БОГДАНОВИЧ В КОМИСИЈАТА ЗА РЪКОПИСИ НА СИВАЛ	463
ДИМИТРИЈЕ СТЕФАНОВИЋ СЛУЖБА ПРЕСВЕТОЈ БОГОРОДИЦИ У ЧАСТ И СПОМЕН ЧУДОТВОРНЕ ЈОЈ ИКОНЕ ВЕЛИКОРЕМЕТСКЕ: ОСВРТ НА ПРЕВОД АКАДЕМИКА ДИМИТРИЈА БОГДАНОВИЋА	469
ЛИКОВНИ ПРИЛОЗИ	473

SCALA PARADISI
АКАДЕМИКУ ДИМИТРИЈУ БОГДАНОВИЋУ У СПОМЕН
1986–2016

СЛОВЕНСКИ И СРПСКИ СРЕДЊИ ВЕК
Књига 1

Уредник серије
Јасмина Грковић-Мејџор

Издаје
Српска академија наука и уметности
Београд, Кнез Михаилова 35

Технички уредник серије
Виктор Савић

Обрада ликовних прилога, слог и прелом
Мирослав Лазић

Тираж
400 примерака

Штампа и повез
Службени гласник, Београд

© Српска академија наука и уметности
2018

CIP - Каталогизација у публикацији - Народна библиотека Србије, Београд

811.163.1(082)

091=16(082)

SCALA paradisi. Академику Димитрију Богдановићу у спомен : 1986–2016 : примљено на VI скупу Одељења језика и књижевности, од 26. јуна 2018. године, на основу реферата академика Јасмине Грковић-Мејдор и иностраног члана Анатолија Аркадјевича Турилова / уредници Анатолиј Аркадјевич Турилов ... [и др.]. – Београд : САНУ, 2018 (Београд : Службени гласник). – 487 стр. : илустр. ; 24 см. – (Словенски и српски средњи век / Српска академија наука и уметности. Одељење језика и књижевности, Старословенски одбор ; књ. 1)

На спор. насл. стр.: Scala paradisi. Scripta in memoriam Demetrii Bogdanović viri academici : 1986–2016. – Радови на више језика. – Тираж 400. – Напомене и библиографске референце уз текст. – Библиографија уз сваки рад. – Резимеи на енгл. или срп. језику.

ISBN 978-86-7025-802-0

а) Старословенски језик – Зборници

б) Словенски рукописи – Зборници

COBISS.SR-ID 271614988